

KOVÁCH ALADÁR

Megállt az óra

(SCHÖNBRUNN REGÉNYE)
SCHRATT

HAJNAL

- Pavane Egészen sötét hajnal.
A Camera a park emeletnyi magas kerítésfalán ül. Ezt a kőfalat tetején és belső oldalán sűrű növényzet borítja; évtizedes, bolygatatlan, egymásba kapaszkodó vegetáció, mohafű, repkény, vadszőlőindák, megaszalódott vadbogyók. Itt ott kis csomóban megmaradt hófoltok.
- Sound Egy korán ébredő madár hangja. A madarat a Camera nem látja.
A Camera elindul a fal tetején, tétován, mintha a madarat keresné. Végignézi a Parkon. A park zárt világ.
- Sound A hietzingi torony órája kondul: hajnali négy óra. Sötét van.
—— Egyetlen világos ablak a schönbrunni palota végtelen ablaksorán. Sárga fény.
—— Az íróasztalon lámpa. A császár dolgozószobája. Az óra benn négyet üt.
- Sound-Kvint
Ketterl *Kammerdiener Ketterl* meghajol és becsukja maga mögött az ajtót.
A Camera most néz a császárra.
A császár asztalához ül.
A Camera megnézi, mi van az asztalon: rendbe szedett tollak, kihegyezett ceruzák, olló, ragasztó. Baloldalt az asztalon másfél méteres aktaoszlop; ez a császár mai feladata, – feldolgozásra kerül.
A Camera végigsiklik rajta és nevetve kirepül a szobából. Ez a nevetést zeneironikus futam.
- Bontott —— A Camera széles úszással kering a város felett. A város alszik. Hálószobák. Házak. Alvó város.
- Sound-bass A Szent István Dóm, a Stefferl tornyában. Öt óra.
—— A császár szobája: az aktákat szétrakta. Ollóval vágja fel az átkötő papírszalagokat, szortíroz, megnézi a ragasztót. Gyönyörködik.
—— A Camera ismét a kőfalon ül. Az ismeretlen madár pityeg. Hajnali szél borzolja a repkényt.
A Camera lassan, óvatosan, mint a macska figyel: keresi a madarat. A madár csipogás közel kerül: egy rigó vadbogyókat szed a repkényben.
A repkény lelóg a falon.

- Mouvement-sound A Camera meghökken: a repkény függőnye alatt egy rejtett kisajtót fedez fel a falban. Már majdnem egészen világos van: a „schönbrunni sárga” kőfalban egy keskeny sötétzöld faajtó, redős, mint a zsalu.
- M. A Camera játékosan felnevet, valamit felfedezett: egy kis titkos ajtó ez a park falában, a Maxing Cassera.
 ——— A Camera körülnéz: az elhagyott utcában messzi egy konflis kocog be a város felé.
- B₂ ——— A Camera felrepül: minden élni kezd, hat óra, itt a reggel, – körül a bécsi erdők lágy kék ködben. Benn a park ébredező szobraival, harmonikus sárgasóderes útjaival.
 ——— A császár szobája: Ketterl már átrak egy félméternyi aktát egy kis asztalra. Ez készen van. A lámpát eloltja. A császár feláll az asztaltól. Nyújtózkodik.
- B₃ A Camera, mint vidám kiskutya kit sétálni engednek, gazdája előtt kiszalad. Nyitva maradt ajtóres. Sóder. Elfut az istállók mellett. Valami kis rejtett utat talál.
 ——— A Camera megint fenn ül a kertfalon. Alatta a titkos ajtó. Vár. A rigó füttyöreszik. A Camera helytéből benéz a Gloriette Gasseba.

GLORIETTE GASSE 9.

- Tábla: Gloriette Gasse 9. Kicsi, polgárius kastély. Ha sárga lenne, úgy tűnnék, hogy a palotához tartozik. Nem sárga. Kékesfehér, hófehér ajtókkal. Kőkerítés.
- Sound Bejáratánál csengőzsinór.
- Netti *Netti*, Stubenmädchen a négy-öt lépcsős márványfeljázat kanyarulatában meghúzódó virágágy fölé hajol. A múlt tél avarjából gyökerestől kiemel egy kis hóvirágcsaládot.
- I. D. *Netti*: Gnädige Frau, Gnädige Frau, – hóvirág!
 Üvegajtó. A Camera megnézi Schrattot.
Netti: (felviszi) Most pattant ki – és egyszerre mind!
Schratt: (kézbe veszi) látod. Ma születtek. A virágoknak is van születésnapjuk. Tedd cseréphe. Megmutatjuk a császárnak.

CSENGŐZSINÓR

- M. A Camera megint a kerítésfalon ül. A rigó széles vidámsággal énekel. Aztán hirtelen továbbzalad, ijedten eltűnik. A zöld ajtó mögött fehér kesztyűs kéz, kulccsal. Kinyitja, bezárja. A figurát végig háttal látjuk. Egyenruha, fenn finoman görnyedt hát.
 A Camera az utcán, a lépések nyomában. Követi a figura lábát. Egy tejesember ráköszön a császár alakjára. Az alak nem köszön vissza. Diszkrét út. A Camera csak a lépéseket kíséri.

A fehérkesztyűs kéz meghúzza a csengő zsinórját.
Netti: (kecses Hofknix-szel) Die Gnädige Frau lässt bitten.
Márványkandalló. Empire óra. Aranybrokát tapéta. Vitri-
nek. Sok szőnyeg. Intarziás biedermeier szekrény. A sarok-
ban cselló, pianínó. Puha csend. Fotójök.
Reggeliző asztal, remek terítéssel, Gugelhupf, kávé, – csend.
Regalia Media.
Kék füst. Az óra jár.

- II. D. *Császár:* Most tulajdonképpen egy kicsit beszélgetni kel-
lene, nem gondolja Gnädige Frau?
Schratt: Mindig, ahogy Felséged parancsolja.
Császár: Esetleg, ha valamit kérdezne...
Schratt: Szabad, Majestät?
Császár: Aber bitte schön Gnädige Frau.
Schratt: Nem fog megharagudni Felséged, ha megkérde-
zem, mi lesz most ezzel...

BÉCSI TAVASZ

Kaiser-Walzer első movv. Ibolyaillatú bécsi tavasz. Árad a béke, valami tiszta
életkedv, és most ezen a kora tavaszi délelőttön mintha csak
fiatalokat engednének az utcára. Piac, bevásárló cselédek,
a téren át katonák mennek gyakorlatozni, az egész század
hátravágott fejjel vonul, egy kislányt néz a tavaszi szélben,
– minden „drei-viertel Takt”-ra kering, szobrok, kutak, rü-
gyező fák.

Vetsera Valaki, feltűnő szépség, fekete tizenhét éves, zeneiskolába
megy. Ez egy kis baronesse (Vetsera Mária) rácsos finom
magánpalotából, – hóna alatt kotta. Mozart, – senkit sem
ismer, egyedül megy, útja sohase több garde nélkül, mint a
zeneiskola és vissza. Most még csak egy villanásra látjuk a
bécsi utcán, tucatnyi friss leányarc közt egyedül; feltűnő
másfajta szépség, fekete, déli olasz vagy görög, elütő búza-
szőke, kicsit már gyermekkorban párnázott húsú, nevető
bécsi lányok között. Ő a film tragikus fiatal szerelmi vona-
lának egyik hőse.

Talán dél van, leányiskolából egy csoport jókedvű lány jön
végig az utcán.

Fényképkiakat. Kifestett daguerrotype a kirakatban: Ru-
dolf. Csomó lány nézi. Rudolf törékeny, finom, melankolik-
us. Nézik.

A kirakat másik oldalán hatalmas nő, vastag, kellemetlen:
Stefánia.

- Figurák A lányok meglátják, óriási nevetség: „– Ez a felesége – sze-
gény Kronprinz – szegény Rudolf – szegény...” Vihogva to-
vábbmennek.

A levegőben keringő, de mint az élet ritmusa. Az üres kis utcában erre a lány belső ütemre jön Mária. Egyedül van. A kirakatot nézi, Rudolfot. Dúdolt eddig, most elgondolkozva megy tovább. Csendesen, mint aki élvezi belül a táncot, aki árnyékba került.

Virágárusasszony rászól: „Vielchen bringen Glück!”

Nem hallja. Bezárul mögötte a Salesianergassei kis palota barokk rácsa.

KOCSISOK

Még mindig a városban keringünk. A Camera most egy konflishoz kapcsolódik.

Hans Nyitott kocsi, a Camera simán belül, a fiatal kocsis (talán *Hans*) nevetve visszanéz. Köszön a láthatatlan utasnak, a lovak közé pattint, vidám, élénkebb tempóban halad tovább. *Hans* – keménykalapban, végigbélelt hosszú posztókabátban, fekete szőrmegallérral – énekel, mint aki egyedül van – időnként refrain közegben le-leköszöntget az ismerős járókelőknek.

M. Füttyörészik, énekel: „*A Kutscher kann a jeder wed'n, Aber fahr'n das können s'nur in Wean!*”

Tavaszi fák, hirdetőoszlopok, plakátok: *Girardi! Girardi!* a bonvivan képével – ismert figurája, kalapja, maga teremtette divat –, ő a kor sztárja.

A Camera most a konflissal körüljárja a Sacher-Hotelt. Hans a lovakat szépen megcsitítva megáll a szálló mögötti kocsistandon.

T. A Stand egy régi szobor-kút körül alakult ki. A Stand a sűrített utca élete, híripiac, a hatalmas úti kabátjukban szinte kitömött óriásoknak látszó keménykalapos, bajuszos kocsisok szabadtéri kávéháza, utcai kaszinója.

A kocsik a kút körül széles körben állnak be. A kocsisok itatnak, zabos tarsolyokat aggatnak a lovakra, tárgyalnak. Állandó vendégeik itt a Dienstmannok, ezek a gyalogkollégák.

Időnként fütty a sarokról – a portás sípol kocsióért a Sacher kapujából, vagy egy boy szalad ki a szállóból, hogy konflis lépcsőjén lógva a bejárat elé kísérje a kocsit.

Most egy különös, a többitől elütő fiáker áll be a sor végére: ez az elegáns „Unnimerierte” szinte bátár. Hallgatag kocsisa fekete posztóban, cilinderben, figyelő, rafinált öregebb arc.

BRATFISCH

Ez Bratfisch, a trónörökös magánújtjainak kocsisa, bizalmasa. Ő vitte el utolsó útjára is, Mayerlingbe.

Most leszáll a bakról, megigazít valamit a lovon, nem köszön senkinek, elindul a szálló felé s belép egy mellékbejárón.

C. A Camera kíséri. Diszkrét hátsólépcső, bordó futószőnyeggel, a fordulóknál pálma. Bratfisch megy fel.

- Egy ajtó előtt megáll. Háromszor koppant.
Hoyos grófnak az ajtóban átad egy levelet: – Der Kronprininz...
- Hoyos figyelmesen átolvassa. Gondolkozik. Bratfisch vár.
Hoyos: Mondja meg Bratfisch őfelségének, hogy minden kívánsága szerint lesz. Hoyos visszalép a szobába.
Egy nő kiszól egy félig nyitott ajtóból.
III. D. *Nő:* Puci, te vagy?
Hoyos: (hallgat)
Nő: (megjelenik az ajtóban. Félig meztelen. Táncosnő.)
Hoyos: (kezében a levél) Rudolf nem jön el. Menj haza.
Nő: Valami történt?
Hoyos: Menj haza (Az ablakból nézi a standot: Bratfisch elindul üres kocsijával.)
- GIRARDI
Camera az ablakból egyetlen zenei futammal lefut a Stand egy pontjára, ahol egy Girardi-plakátos hirdetőoszlop mellett Hans fiákerje áll. A fiatal kocsis ostorát igazítja a bakon. Valaki füttyül neki, nem figyel fel.
IV. D. *Girardi:* (kilép a hirdetőoszlop mögül: ép olyan, mint a plakátja. Rászól a kocsisra) Hé, nem ismeresz?!
Hans: (ránéz, elmosolyodik, hallgat).
Girardi: A fene a dolgotat...!
Hans: (elkezd füttyülni Girardi slágerét)
Girardi: Azért! ... (beül a kocsiába) Schratt-villa!
Hans: (hátraszól) Nettihez.
Girardi: Mi az, hogy Nettihez?
Hans: Az ott a Stubenmädchen. Bei der Gnädigen Frau. A kocsi vidáman elindul.
- AZ UDVAR
Figurák
Testőrök Schönbrunn kapujában. A film főszínhelye általában Schönbrunn; a Hofburg eseményeit is ide vittük át – a két színhely cselekményileg összerosódik, koncentrálnak.
A Monarchia a hivatalnokok birodalma. Mindegy, hogy Bécs, Pest, Krakkó, Zágráb, Prága vagy Trieszt – mindenütt ugyanazok a hivatalnokarcok ülnek. Aktákon keresztül kormányoznak.
Most az udvari hivatalokon keresztül ezt a monumentális hivatalnokgúllát érzékeltetjük, melynek csúcsán maga a császár a legelső hivatalnok.
Katonaruhába is önmaga irodafőnöke. Miniszterelnökök, marsallok, főpapok ülnek hosszú előszobákban. Rend van. A szállongó hír üggyé válik, az ügy aktává. Az akta végigmegy az udvari hivatalnok szűrőin. Végtelennek tűnő folyosók, előkelő altisztek ki és be az ajtókon.

A hírek most a trónörökös magánéletében beállt változásról suttoznak.

A titkos rendőrség, mely e nagy békeidőben nem az utcát figyeli – hanem kizárólag a császári ház fiatalabb tagjainak magánéletét, hogy a dinasztia tekintélyét preventíve óvja. A titkos rendőrség Rudolf-dossziéja egyre bővül. Tudják, hogy most már nem csak formailag tartott házasságán belül szakított feleségével – de szakított futó szerelmi kalandjaival is. Ennek oka van. Az okát nem ismerik. Ez nyugtalanító.

A szemünk előtt megy. Szobák, szobasorok mélyén mindeütt egy beamter-fejedelem.

Lásd T₃

Főudvarmester: (felhúzott szemöldök) Akár.

Várkapitány: (csodálkozik) Ahá...?

Főszámtanácsos: (zavarba jön, gyorsan szignálja, sietve küldi tovább).

Kabinetirodafőnöke: (személyesen megy át az aktával a bizalmi szolgálat főnökéhez) Szakított? Hogy hívják a kis táncosnőt?

A főnök: Ciwuska Mici. – Most a prostituáltak listájára kerül.

Főszertármester: (szobája a Dinasztiaházi múzeuma. A főfalon hatalmas gobelin a Habsburg-ház családfáját ábrázolja öt ágban. A szemközti falon elhunyt főhercegek képei. Vitrin: benne Mária Terézia eredeti smukkja. régi ingaóra, a csendes őrült Rudolf II. egykori kedvenc darabja – másik vitrin: fiatalon elhunyt főherceg tejfoga, stb.)

... Ez mindig így volt kérem... Ugyan ki látott már ártatlan főherceget? Semmi sem új a nap alatt. 1716-ban a toscanai ág egyik tagja, a 21 éves Rajnold főherceg beleszeretett egy kertészlányba. Akkoriban a házi törvények nem engedték ki a főhercegeket a parkból. Csak **állam-rezon** esetén. A régiek tudtak igazán rendet tartani... A lényeg mindig az, hogy skandalum ne legyen. Ilyenkor mindig azt kell kutatni, ki a szerelem tárgya, de főleg hogy ki az összekötő a fiatalok közt, ki a postillon d'amour?

AHÉRO-MOZGÁS

Főnök: a postillon d'amour jelen esetben Lorisch grófné.

Főszertármester: Veszélyes. A grófné törvénytelen gyermek. Természetes leánya őfelsége sógorának a bajor királynak. Az anyja színésznő volt. Nyugtalan vér. Az ügyet mégis jelelni kellene bizalmasan a császárnak. A reggeli órákban. Talán dr. Kerzi majd... Erre nincs szolgálati út. Legjobb a házi orvos—

Dr. Kerzl: (a császár háziiorvosa) Nem... ilyesmivel egyáltalán nem szabad zavarni őfelségét. az ő nyugalmán alapul a birodalom nyugalma...

Főszertartásmester: mégis... Hány órákor kel holnap őfelsége?

Dr. Kerzl: Hajnali fél négykor. Holnap fürdik a felség. – Miről is van szó? (figyelmesen meghallgatja).

GIHARDI SCHRATT SZALONJÁBAN

G. második fázis Girardi: (izgatottan, széles olasz komédiás temperamentummal; jár fel s alá... Rendben van, imádtalak, megnősítettél, habár ez merénylet egy bonvivan ellen.

Rendben van, imádom Odilont is: remek asszony, remek színésznő, de jegyezd meg, mi haldoklunk ebben a boldogságban.

Kinek kell egy nő bonvivan, és kinek kell egy férjzett szubrett?

Tőlem azóta nem kérnek autogramot, és azóta nem viszik Odilon fényképeit. – Engem nem akar már senki, nem várnak lányok a színészbejárónál senki sem reméli, hogy megszöktetem.

Én vagyok a legboldogabb férj. Legyen boldog egy köztisztviselő! Egy színészért tolongjanak, aggódnak!

Te egyszer már tönkretetted magad a házassággal. De abban legalább volt valami izgató: egy magyar báró, aki elveri rád az egész vagyonát. Ez nett. De ez is ártott. A színházért élni – ahogy egy apáca!

Schratt: Apáca?

Girardi: Önmegtadóan!

Schratt: Nna!

Girardi: De mi! Színészpár! A legboldogabb pár! Odilont alig tudom csitítani már. Belenéz egy képeslapba, elkezd sírni, le vagyunk véve együtt, hogy mi vagyunk a legboldogabb pár. (Előveszi) Nézd! Vele sírtam!

Hát ki vár akkor ránk? Érdemes jegyet venni ránk? Akár a karzatra is. Nézd: „A legboldogabb pár” – már újságírók sem jönnek... Mit csináljanak két boldog emberrel? Nem, fiam, a színház más! Most csináljuk ezt a darabot, már rólunk írták: „A legboldogabb pár” – meg fog bukni. – Ki megy be erre? Irigykedni? És mindjárt azzal kezdődik, hogy boldogok vagyunk s a végén ép oly boldogok vagyunk, mint az elején. Tus.

Odilon már őrröng, – kérlek, gyere be a próbára, nyugtasd meg, végül is a Te áldozataid vagyunk!

Schratt: Bolond vagy Xendl, tisztára meg vagy örülve.

Girardi: Szóval még a próbára sem akarsz bejönni? A színház tájékát is kerülöd! Hát mi történt veled? Nem vagy már színésznő? Nincs többé ambíciód?

Schratt: Csak a színpad – a színpad minden.

Girardi: Végre egy emberi szó! Ó, hogy imádtalak, milyen voltál, mint Nadl! Meg kellett enni!

Schratt: Komolyabb dolgokat szeretnék.

Girardi: Kati! Te klasszikus akarsz lenni! Az a halál!

A CSÁSZÁR FÜRDIK Vízcseppek

Hajnali félnegy, petróleumlámpa, spanyolfal, a császár hálószobája; felében elvágott széles, dongás fahordó, amiben egy hokedli áll. A hordó félig tele vízzel, a hordó mellett három vödör víz áll, különböző hőfokúak.

A császár trikóban ül a vízben a hokedlin.

(Kinn komor testőrök állnak a hajnali folyosón.)

Ketterl: (emeli a vödröket, önti a vizet, mormolja) Langyos... hideg... forró... Jetzt kommt a pisszerl kalt, – und jetzt das warme noch mal.

Császár: (mormogja) Schön... schön...

A fürdés kész.

A császár átvonul dolgozószobájába. Szemmel méregeti az aktaoszlopot. Ma kisebb, kedveli.

Kertzl: (a házi orvos jelentkezik. Már világos van. Gemütlich pletykázásba kezd.)

Császár: (apró cédulákat vagdos azután ezeket számollak, betűkkel látja el. Római egy, arab egy – nagybetű, kisbetű.)

Kertzl: Rudolf és Lorisich grófnéról beszél.

Viele Geräusche von der neuen Liebe des Kronprinzen...

Császár: (nem is figyel oda, csak szavakat hall. Der Rudolf? ... Immer die Liebe, und wieder die Liebe. Lassen, s mich in ruh". So a Dummheit. (Ketterlhez) Majd a várkapitányt kéretem. Nincs elég ügyirat. Kímélnek. Elvonnak a kezem alól lényeges dolgokat. Holnapra bekéretjük a Lóügyi hivatal aktáit a legutolsó félévről...

ERZSÉBET (bom)

Világos, napfényes délelőtt van.

A hófehér termeken teljes feketében, legyezőjét arca elé szorítva végigrohan Erzsébet. Felszakítja, és nyitvahagyja maga mögött a teremajtókat. Megrebbent személyzet. Pensenczy Ida lassan utánamegy.

Erzsébet Rudolf ajtajában. Loschak a komornyik ül ott.

Erzsébet: a fenség nincs itt?

Loschak: Fogadáson van Majestät...

Erzsébet megnézi az íróasztalt. Rudolf képe. Vetsera képe. Kézbe veszi.

Ferenczy Ida halkán visszakiséri.

Erzsébet: (visszafelé, lassan, gondolkozik útközben) Baronin Schrattal szeretnék beszélni. Kéressük át. Ha nincs próbája, jöjjön át... Rögtön.

SCHRATT PRÓBÁL

Schratt vendégként a sötét nézőtéren ül. A színpadon Girardi és Odilon próbálnak, „A legboldogabb pár” nagyjele-
netét.

Pillanatok alatt kiesnek a szerepből, vad, viharzó veszeke-
désre válik a jelenet.

Mindketten Schrattot követelik fel a színpadra, döntőbíró-
nak. A rendezőt már elsöpörték, tehetetlenül rája a kör-
mét.

Schratt felmegy a színpadra; csitítja őket. Elhívják a próbá-
ról: a császárné várja.

(A továbbiakban inkább csak a cselekmény menetét vázol-
juk)

ERZSÉBET-SCHRATT ELSŐ DIALOGUS

Erzsébet bizalmas beszélgetésben feltárja Schratt előtt mi-
lyen mélységesen aggódik a trónörökös szerencsétlen há-
zassága miatt.

Ez politikai házasság; a császár soha figyelembe nem vette
fiának rendkívül érzékeny, szubtilis természetét. Rudolf
ezért nem találja helyét az életben, kiutat keres zavaros,
szenvedélyekben, furcsa kalandokban, legutóbb épp most
állítólag ezzel a szegény kis álmodozó gyermek baronessel,
Vetsera Máriával.

A császárné megkéri Schrattot, legyen segítségére abban,
hogy a császárt meggyőzzék, Rudolfnak legalább a politikai
életben, az államvezetésben adjon több szerepet. Úgy is
egyre több a hír arról, hogy a fiatalok szerte a Monarchiá-
ban, de különösen Magyarországon mennyire ragaszkod-
nak Rudolfhoz. A császárnak látnia kell mindezt.

Schratt visszahúzódik e feladat elől: úgy érzi, nem tudná
megoldani. A császár számára Gloriette gasei reggeliknek
épp az a vonzása, hogy valamit hall a bécsi életről, az
emberekről, a színház világáról, mindarról, ami soha sem
szerepelhet az ő hivatali napirendjén.

— Ez más, ez politikum, ez nehéz családi ügy, a trónörökös
ügye... De talán valami másban tudna segíteni. Épp a na-

pokban kérette Larisch grófné Schrattot, hogy fogadja. Schratt úgy érzi, hogy e látogatáson Larisch grófnét figyelmeztetni tudná milyen veszélyes az a szerep, melyet Rudolf és Vetsera Mária között vállalt.

LARISCH GRÓFNÉ-SCHRATT

Larisch grófné valóban meglátogatja Schrattot. A grófné érzi, hogy Schratt a legsúlyosabb ellenfele az udvari életben, talán az egyedüli, aki átlát rajta. Tulajdonképpen tudni akarja, hogyan is áll ezzel a császár körül bolyongó különös asszonnyal, akinek bizonyára nagy befolyása van. Le akarja szerelni Schrattot.

Az egyre élesedő dialógusból azonban kiderül, hogy Schratt verhetetlenül tiszta erkölcsi álláspontján súlyos bűnnek tartja a Rudolf-Vetsera szerelem szítását, bűn és veszély a leány és a trónörökös s az egész dinasztia szempontjából. Larisch grófné egyre közönségesebben támad vissza, végül olyanfajta célzást kockáztat meg, hogy nem fogad el erkölcsi leckétetést egy színésznőtől, aki a császár barátnője. Schratt az intaktság fölényével kiutasítja lakásából a kellemtelen látogatót.

ROKONOK

A titkos rendőrség a császár asztalára helyezi a főhercegek legutóbbi viselt dolgairól szóló jelentéseit. A császár fel van háborodva unokaöccsei szabados magatartása miatt. Utasítja a főszertartásmestert egy audiencia előkészítésére, melyen ő a hét Neffét megleckézteti.

Rudolfról egyetlen sor sincs ezekben a jelentésekben. A császár elégtétellel veszi ezt tudomásul.

A KERÍTŐ

Larisch grófné Rudolfnál bepanaszolja Schrattot, aki szerinte könyörtelenül „üldözi”, megalázza, figyelteti.

Rudolf, aki hallja ezt a vádaskodást, csak arra gondol, hogy Larisch cousine mielőbb Máriánál legyen üzenetével. Megkéri, hogy valami ürüggyel vegyen méretet Mária ujjáról. Meg akarja lepni egy gyűrűvel.

Pénzt ad Larischnak szolgálataiért.

EGY GRAND-SEIGNEUR: VON REUSS

Az új német követ von Reuss bemutatkozó audiencián a császárnál. A császár közli, hogy öt uralkodó baráti látogatását készíti elő a külügy, ez a találkozó igen demonstratív lesz a világ felé: jelzi majd a monarchia irányában Európa

szerte kialakult baráti légkört s a nemzetek bizalmát a Monarchia megdönthetetlen stabilitásában.

EGY KIS EZÜST KULCS

Reggeli Schrattnál. A Gnädige Frau elkészült kézimunkájával, a paravánnal, melyre azt hímezte: „Gott erhalte unsern Kaiser...”

A császár kis ezüstkulcsot ad át bársonyokban Schrattnak; Császár: A császárnéval egyetértésben úgy határoztunk, hogy bizalmunk s szeretetünk jeléül felajánljuk a hátsó kiskapu kulcsát, hogy mindig, mikor szükségét látja, meglátogathasson bennünket. A kis ezüst kulcs megnyitja Gnädine Frau előtt a parkot, sétáljon, amikor kedve van a mi régi családi fáink alatt.

A főudvarmester és főszertartásmester nagy buzgalommal készítik elő az unokaöccsök audienciáját. Már kimentek az értesítések az érdekelteknek.

VETSERÁÉK SZALONJÁBAN

Larisch grófné Vetseráéknál a Salesianergassei kis palotában.

Mária van itt, anyja és dajkája, aki ma is szolgálja és kíséri minden felé.

Ők vannak együtt Larisch grófné látogatásakor.

Larisch módot talál azonban, hogy négyszemközt beszéljen Máriával.

Larisch: Eljössz majd velem. Egy kis délutáni séta az egész. Jó? Mintha a fényképészhez kísérenél. Mutasd az ujjad. A gyűrűs ujjad. Milyen gyermek-kezed van...

Bratfisch kocsija feltűnik. A Práter felé viszi Larisch grófnét és Máriát. Behúzódnak a kocsi mélyére.

A film most két nagyobb mozzanatban utoljára hangsúlyozza – mindig kissé szatirikusan – a kor idillikus hangulatát. A Neffék audienciája és a pályaudvari fogadás még egyszer feloldja humorban az egyre sűrűsödő légkört, mely a következő fázisban uralkodóvá válik majd: a mayerlingi tragédia komor, nehéz felhői és ezen túl, messze a Monarchia összeomlásának első moraja.

A NEFFÉK AUDIENCIÁJA

A főszertartásmester termében már gyülekeznek az audienciára az unokaöccsök. Külön mindegyikkel foglalkozik, széles ünnepélyességgel még egyszer taglalja ennek a kihallgatásnak, családi összejövetelnek jelentőségét...

... egy pillanatra kimegy a Neffék azonnal tárgyalni kezdenek (éles kritikával az Onkliról), kivéve kettőt: az embergyűlölő Ferenc Ferdinándot s a jóember, gyermeteg, legfiatalabb Károly főherceget, akin magukban külön-külön ülnek.

A császár belép, maga elé fekteti a vádoló aktákat. Aztán megnézi őket, elmegy előttük, megigazít egy-egy gombot, megnézi a nadrágok bugját, („Nekem vadász szemem van”) – aztán szinte őrmesteresen lehordja őket. Egyre pattogóbb a vád, aztán hangot vált, megenyhül, hogy a most következő uralkodók találkozásán szerepet kapnak, számít segítségükre.

„Én nem lehetek egyszerre mindenkivel, fogadom őket, aztán ti átveszitek, mindegyik kap egy uralkodót. Károly te Obrenovits Milán mellett leszel! Utána, ha minden lezajlott, mindenki kap egy heti szabadságot. Taknyosok! Ti vagytok rabok? Ti panaszkodtok? Ti legalább kávéházba mehettek!”

SZÍNHÁZI BOTRÁNY

Óriási színházi botrány: „A legboldogabb pár” szétrobbant, premierre már nem került sor.

Odilon szerint Girardi revolvert fogott rá, a színház orvosa megállapította, hogy közveszélyes, be kell szállítani.

Ennek harmadik napja, Girardi eltűnt, már körözik képes plakátokon. Ezt az örült, bűnöző rendőri képet mindenütt ráragasztják a „Legboldogabb pár” mosolygó képére:

„Ki ismeri? Aki látta jelentse!

Közveszélyes! A városban bujkál!”

Késő éjszaka, pislogó gázlámpák alatt viszi fiákere mélyén Hans Girardit a Schratt villába. Teljes csendben akar Girardi megérkezni – halkán csengetni, besurranni –, de Schratt villában alszanak már. Egyszerre az egész utca felébred, harminc kutya ugat, a ló nyugtalan, mindenfelé kinyílnak az ablakok, míg végre Netti ajtót nyit s beengedi. Schratt hálóköntösben, Girardi fekete havelockjában sarkokba húzódva karosszékben vacog.

Girardi: Odilon el akar válni. Ezt csinálta velem! Revolvert még kelléknek sem engedek használni. A Vasgyárosban azért mondtam le a főszerepet, mert párbaj, pisztoly van benne. És engem vádol ilyennek! Most már sehova sem me-

hetek. Ez az egyetlen hely a Monarchia területén, ahová nem mernek jönni kutatni.

Reggel hétkor a császár látogatása.

Schratt elővezeti Girardit. Beszélgetés hármásban. A császár egyáltalán nem tud semmiről semmit.

Császár: (elgondolkozva) Milyen egy ragasztott orr, kedves Girardi?

Girardi: Én még soha nem ragasztottam orrot, Felség.

Császár: Pedig az nagyon érdekes. Egy ragasztott orr.

PROTOKOLL ÜLÉS

Protokoll ülés a kongresszus szertartási problémáinak megtárgyalására.

Főszertartásmester: (elnököl) A császári felségnek ebben az esetben ötször kell átöltöznie. Minden fejedelmi vendéget az illető ország legmagasabb katonai rangjával üdvözöl, amelyet akár öröklés, akár egyéni érdeme nyomán őfelségének birtokolnia van szerencsés. Így a német császár őfelségét német marsalli uniformisban fogadja, majd átöltözik, újra átöltözik egészen Obrenovics Milán őfelségéig, – itt egy festői szkipetár egyenruhát birtokol őfelségének.

A felség a felségeket külön-külön kocsijukig kíséri, ahol a családtag felségei várják már őket, őfelsége a császár pedig visszatér az újabb fogadáshoz.

Miután a vonatok érkezése közt alig negyedóra van, azt találtuk egyedüli megoldásnak, hogy őfelsége a pályaudvaron öltözzék át. A császári váróterem egyik helyiségét e célból öltözővé alakítjuk át.

RUDOLF ÉS JÁNOS SALVATOR

János Szalvátor főherceget már ismerjük a Neffék audienciájáról. Ő a csendes, forradalmár főherceg.

János Szalvátor: (forró hevülettel magyarázza a hallgatag, mélyen figyelő trónörökösnek.) Hát nem veszed észre, hogy mennyien várják tőled a változást? Mikor utazol s járod a garnizonokat. Nem látod, hogy a hadsereg fiatal része mind a tiéd? Hogy egy szavaddal magad mögé állíthatod mind? Hogy tűzbe mennek érted?

Rudolf: Mit akarsz ezzel? Lázadást?

János Szalvátor: Igen, lázadást a mi életünkért! Nem látod, hogy felfalnak a vének – a mi éveinket veszik el –, hamis világban járatnak.

Itt minden csak üres forma, mechanizmus. Élhetsz gyilkos, kényszerházasságban, de nem szerethetsz senkit igazán, nem lehet egyszerű emberi szavad, mert akkor vétesz a családi törvény ellen, a dinasztia törvénye ellen, mely szerintünk erősebb, mint a természet, az élet törvénye.

INTENDÁNS

Reggeli Schrattnál.

Császár: Ma az intendáns jelentést tett a kongresszusi díszelőadás kiválasztott darabjáról. Én ennek nagyon örülök. „Mária Terézia” lesz a darab. És a címszereplő ugye Gnädige Frau: Schrott Katalin. Ennek örülök, igazán nagyon örülök. A gézengúz intendáns szubventio emelést kért. Nem tudom, mit szól hozzá a pénzügyminiszter. Na, mindegy, csak ezen a kongresszuson legyünk túl...

REUSS ÉS ERZSÉBET

Reuss: Meggyőződésem Felség, hogy a császár nem tud semmit arról a mozgalomról, mait János Szalvátor főherceg a trónörökös körül szervez...

Erzsébet: Azt hiszem túl jók az információi követ úr... Ha lenne is ilyesmi, a trónörökös lenne a legelső, aki szembenállna ilyen tendenciáknak. Képtelenség. Az igaz, hogy a magyarok rajongva szeretik, de ez más valami. A magyarokat itt nem ismerik. Ők mások. Ha Rudolf körül gyülekeznének, higgye el, csak azért tennék, mert tudják, hogy ő az én fiam, az én vérem...

Reuss: Mit ért ezalatt Felséged?...

ERDEI ÖSVÉNY

Rudolf-Vetsera jelenet. Erdei ösvény. Rudolf a leány ujjára húzza a gyűrűt. (Erősen kibontott lírai részlet.) A gyűrűben a megismerkedés dátuma: „13. Jänner 1889” és ez a mondat: „In Liebe vereint bis in dem Tode”

Az erdő szélén Bratfisch kocsjaja vár. A kocsi mélyén Larisch grófné játszik esernyőjével.

FOGADÁS A PÁLYAUDVARON

Bordó szőnyeg a vágánytól a kijáróig. Kinn valahol teljes forteben a linzi katonazenekar játszik. Előkelő, de izgatott

rendezők adnak tovább utasításokat szemrebbenésekkel, jelekkel. Rendjelek csillognak mindenfelé.

A váróterem külön öltözőjében fehér tábornoki egyenruhában áll a császár. Udvari tanácsosok. Hátul Ketterl és a két lakáj készíti elő a következő ruhát.

Kinn kürt harsan; benn néma jelek, utasítások. Az ajtó fel-táruul; testőrök, katonák sorfala közt a császár elindul a vörös szőnyegen. Gotterhalte...

Vágánynál. A vendéget fogadja, tisztelgés, a vendég saját nemzeti himnusza alatt vonul ki a császár mellett a kocsig. Itt átveszi egy Neffe-főherceg.

A császár azonnal vissza, sietve be az öltözőbe; vetkőzik, öltözik, újabb rendjel széria rajta, illetve az eddigi sorrendjét helyezik át.

Angol uniformis, német, legkomplikáltabb a japán császári herceg tiszteletére felvett parádés uniformis, utána I. Obrenovics Milán fogadására a szkipetár marsalli uniformis. Minden fogadás menetrendje teljesen ugyanaz, groteszkké ép a mechanizmusa által válik, s ahogy a film először ünnepeyles lassú tempóban hozza, majd egyre gyorsabban az egymásra következő fogadásokat. Ez a komikus azonban végig mérsékelt, diszkrét és finom marad.

A SMUKK

Óriási izgalom Schönbrunnban. A főszertartásmester visszatérve a pályaudvarról felfedezi, hogy a vitrinbeli Mária Terézia smukk eltűnt.

Rövidesen kiderül, hogy a császár személyes kívánságára a ma esti díszbemutatóra kölcsönözték ki a Mária Teréziát alakító Schratt Katalinnak.

A főszertartásmester: (sírva remeg. Nem hisz el, hogy a császár rendelkezése volt. Megnyugtatják.) Kő esett le a szívről. De lehet ez? A császár megkerülte a szolgálati utat? – Talán valamiért méltatlan lettem?...

SCHRATT ÖLTÖZŐJE

Tejes anyag (12/6)

A díszelőadás. Nézőtér. Páholyok. A császár páholya. Erzsébet ideges, nyugtalan szemmel pásztázza legyezője mögül a nézőteret, színpadot s a császárt, aki elmerülten figyeli a színpadon Schrattot.

Függöny. Erzsébet viharzó nyugtalansággal eltűnik, Schrathhoz vezeteti magát a színpad mögötti folyosókon.

Az öltözőben. Két császárné áll szemközt egymással: fehér köpenyében a színésznő, Mária Terézia és fekete selyemben az igazi, Erzsébet. Ez a jelenet megvilágítja annak a különös háromszögnek rejtélyét, melyben a császár és e két asszony áll.

Erzsébetből régi, rejtett féltékenység lobban ki e pillanatban. Ő fedezte fel a császár szemében Schrattot, portrét festetett róla a császár szobájába, a maga nyomasztó komor lényét akarta kissé levegősebbé tenni Schratt jelenlétével a császár mellett, – asszonyi hiúságát most mégis sérti Schrattnak ellenállhatatlan emberi sikere, a varázs, amellyel a császárt kezelni tudja. Ez a teteje, ami most történt: a legkonzervatívabb uralkodó dédanyjának smukkját, azt az ereklyét egy színésznő nyakára teszi és színpadra viszi.

Erzsébet: Mi ez a smukk...?

Schratt: A császár rendelkezése. Megnyugtatom felségedet a színpadi ékszer jobban megfelelne. Jobban csillog. De ez viszont hittel telít el engem, hogy igazi és hogy igaz, amit e szerepben mondok...

Erzsébet: Mégis, miért nem háráította el, miért nem utasította vissza?

Schratt: Miért ne éljen az ember egy estére?

Erzsébet: S most játszik egy szerepet... egy szerepet... és lassan átalakul azzá... császárné korona nélkül... vagy papírkoronával... de esetleg az igazit is kihozhatják egy estére a trezorból...

Schratt: (hallgat)

Erzsébet: Az ilyet el kell háráítania... maga mégiscsak egy komédiás...

Schratt: Kicsit mindnyájan azok vagyunk Felsőg.

Erzsébet: Eine ganz raffinierte Kommödiantin.

Schratt: (hangváltozás, finom) Igen, bocsásson meg felség, én valóban színésznő vagyok, s ez a beszélgetés most nagyon felzaklat. Nagyon nehéz premierem van... felséged ezt nem értheti...

Erzsébet: (hangulata megfordul, bánja az inzultust, nem így gondolta, tele van kinnal és félelemmel.) Segítségét akarom kérni, értessük meg a császárral, hogy Rudolf szenved, segíteni kell, ha tudnák, hogy félttem... ne haragudjék... és látni akartam így magát az öltözőben, hogy tényleg a Gnädige Frau-e, annyira tele van a császárné mozdulataival... ő a színésznő császárnék olyan fenségeseket mondanak, nagy írók súgnak nekik... egy ilyen magányos, igazi császárnénak nem segít senki... (stb., elmege).

A folyosón kinn már nyugtalanzkodott a személyzet, belépni nem mertek, viszont az idő múlik s ez felvonásköz.

Schratt ül a tükör előtt, két kezét halántékához szorítja. Nézőtérén nyugtalanság. Túl hosszú a szünet. Erzsébet visszaérkezik a páholyba. A császár kérdőleg néz rá. Függyöny felmegy. A színpadon Schratt–Mária Terézia; bejelentik nála a trónörököszt. Most még egy fokkal felemeljük a játékot, a színpadon lezajló Mária Terézia – II. József jelenet válaszol az öltözőbeli Erzsébet problémára: lehet-e egy uralkodónak magánélete? Schratt felfűtött, saját érzéseivel átszótt színészi erővel oldja meg a drámai részletet.

ABLAKMÉLYEDÉSBEN

Erzsébet Rudolfot keresi. Néhány sort akar hagyni asztalán, amikor az ablak hajlatában meglátja Vetserát. Ismeretlenül is felismeri, szomorú anyák szeretetével vonja magához a jelenet nagy dialógusában, melynek alaphangja ez a mondat: „Csak mi vagyunk ketten a világon, akik őt mindenkifelett szeretjük...”

A CSÁSZÁR ÉS A TRÓNÖRÖKÖS

Hívás: 17 zenei

A császár magához rendeli Rudolfot. Azonnal. Rapport. Dolgozószobájában asztalánál várja. Nem ülteti le. Az asztalán fekvő iratot vizsgálja.

Császár: Ma reggel magánlevelet kaptam Őszentségétől a pápától. Ebből értesültem, hogy hozzáfordultál, házasságod felbontását kérted. Így van?

Rudolf: Így.

A párbeszéd úgy épül fel, hogy tulajdonképp előkészíti és indokolja a mayerlingi kettős öngyilkosságot. A császár nem apa, nem rokon többé, hanem a hivatalnok-katona, maga az államgép, mely a magánélet teljes feláldozását követeli – s vele szemben a szenvedő, fiatal, modern „magánember”, aki hordozza a múlt terhét és tele van a jövő század neurózisával.

Rudolf melankolikus, de így is csupa szenvedély lény a halál árnyékában született ember; belsejében tökéletesen más világban él, mint amiben fizikai élete zajlik.

A császár szavát veszi, hogy szakít Vetsera Máriával. Rudolf szavát adja, csak még egy alkalmat kér, hogy elbúcsúzhassék... A császár beleegyezik, de szeretné, hogy ez a búcsú rövid legyen és lehetőleg társaságban történjék, akkor

könnyebb az ilyen elválás. Napokban lesz a német követség gála-estélye, az egész udvar ott lesz, II. Vilmos harmincadik születésnapját ünneplik meg akkor.

Rudolf elfogadja, hogy ezen az estén találkozik utoljára Vetsera Máriával.

ESTÉLY A NÉMET KÖVETSÉGEN

Tündöklő társadalmi esemény; von Reuss a grand-seigneuri házigazda. Kaiser-Walzer.

Éjfél felé ez a százszerű estély elveszíti vidámságát, a színek, fények komorabbak lesznek, most tűnik fel kék gyűrűben, fehér fénykévében Rudolf és Vetsera, az egyetlen pár táncol, szimbolikus utolsó tánc, két halálpillangó búcsúja. A lidércnyomásos, végzetterhes keringő átmegegy a külső mélykék éjszaka, a sűrű hópelyhek keringőjébe s ebben a táncoló hóesésben a végtelen felé elinduló halálbatár, Bratfisch fiákerének kerékforgásába. Marad az erdők mélyén behavazódó keréknyom.

A játék e fázisa teljesen szimbolikus hangsúlyt kap, ebben a lidércnyomásos gomolygásban csak időnként villan fel egy-egy testi, félreális kép, a császár reagálása a halálos eseményre.

Így mondja Schrattnak, könnyekkel szemébe: „Rudolf volt a leghűségesebb alattvaló...” s így tépelődik felvillanó képekben tovább:

Császár: Wie konnte das geschehen? Nicht einmal einen Abschiedsbrief hat er mir hinterlassen...

— Liebe macht würdelos —

— Eigentlich ist mein Sohn wie ein Schneidergeselle gestoreben —

S a szinte fokozhatatlan tragédiák közepette ez a polgári sóhajtása:

– Gottes Wege sind unerforschlich, vielleicht wollte Er mit dieser furchtbaren Prüfung eine *noch* bittere ersparen...

A SIRÁLY

Ferenc József polgári realizmusa küzd tovább Erzsébet lényével, aki Rudolf halálával árnyékká válik, teljesen kibomlik belőle a félelem, szorongás, egyedüllét démona. Ő ebben a szimbolikus képsorozatban a viharzó vizek felett vergődő sirály, aki végzetszerűen megy a halál elé, a genfi tó fehér propellerére.

Rudolf-Vetsera utolsó táncától Erzsébet sirály-haláláig egyetlen sötétlila futam ez, mely továbbiakban feloldódik, s a cselekmény visszatér a nyugodt, megbékélő valóság világába.

A Ferenc József körül kialakuló új harmónia létrehozásában döntő szerepe van Schrattnak, aki most már a kis ezüst kulcs birtokában személy szerint vigyáz a császár sorsára

AZ ÚJ TRÓNÖRÖKÖS-PÁR

Ferenc Ferdinánd és Chotek Zsófia első audencián. A főszertartásmester megmagyarázza az ilyenkor szokásos rítust.

Előbb a trónörökös. *Kétszárnyra* tárt ajtó. Becsukják. Csend. Utána a trónörökösne. *Félszárnyra* tárt ajtó: morganatikus házasság.

Chotek megáll. Nagydarab, ormótlan nő, nagy kezekkel, széles arccsontokkal. Érezni, hogy fel van öltöztetve ez alkalomra.

Ferdinánd dühvel felszakítja a másik ajtószárnyat is. Chotek áll a két szárnyra tárt ajtóban; erélyesen félrerúgja járásban akadályozó sleppjét és bevonul a császár elé.

Ajtó becsukódik.

HÁZIKABÁT

Táncos váltás finoman

Reggeli Schrattnál.

Császár: Ez a Ferdinánd más. Hol van ez Rudolftól?!

A császárnak most már házikabátja van a Cloriette-Gassen, a reggeli órára ezt veszi fel.

Az udvar érzi, hogy Schratt a koronázatlan császárné.

Montenuovo herceg akciója: Schrattot letiltani a színpadról. Megmagyarázza a császárnak, hogy a közvélemény jó hangulata s a dinasztia presztízse érdekében mennyire szükséges ez a visszavonulás és aláíratja a császárral a Burgszínház „örökös, tiszteletbeli tagságának” ajánlatát. Ez az elnémítást jelenti.

Schrattot mélyen megsebzi ez az esemény, de tudja, hogy intrika; nem az öregúr intenciója volt ez.

Lemond a színpadról, de nem egészen: városi lakásán henteente egyszer fiatalokat tanít, régi szerepeit tanítja be, figyeli a fiatalokat, neveli, névjegyekkel küldi igazgatókhoz, – ez karrierjük kapuja.

De sokkal fontosabb és súlyosabb szerep, mint az udvar intrikájával szemben társadalmi és politikai vonalon kialakít – a császárral egyetértésben.

Szalonzában, a Gloriette-Gassén jelenik meg az angol király, VII. Eduárd s itt készítik elő azt az „utolsó chance”-találkozót a császárral, mely a német szövetség helyébe az angolt akarta állítani.

A császár otthona tulajdonképpen a Gloriette-Gasse, Schönbrunn a hivatala. Három szemölcs kezdett nőni az arcán, Schratt ezeket leoperáltatja. A császár napokig flastrommal járkal.

Mindennek híre megy. Bécs él és figyelni Schönbrunn és a Gloriette Gasset.

A VÍG ÖZVEGY

Girardi és Odilon megint összekerültek, de most már nem a házasság boldogságában, hanem a színigazgatók parancsára; színpadon.

Új darabot hoztak ki, óriási siker. A címe: „A víz özvegy”. Egész Bécs ezt fújja és mindenütt azt terjesztik, hogy a víz özvegy Schratt.

Montenuovóék gondoskodnak róla, hogy a veszélyes pletyka a császár fülébe jusson.

A császár kihallgatásra rendeli a darab zeneszerzőjét, aki katonai fegyelem alá tartozik – egy fiatal *katona-karnagy*, Lehár Ferenc. Megkérdezi tőle, hogy ilyenféle célszatok, viccek vannak-e a darabban?

Lehár szabadkodik, de ő nem tud szavakkal védekezni, – kéri a Felséget, jöjjön el megnézni a darabot. —

Császár: Képtelenség. Ezt nem tehetem meg Bécsben.

Lehár: akkor előadjuk – Ischlben.

A császár ebbe belemegy. Lehár különben is gentleman, garantálta, hogy nyoma sincs célszatoknak a darabban.

Császár: (még egyszer, töpreng, a távozó Lehárhoz). De igaz-e, hogy a montenegrói császár szemölcsseit leszedeti a Víz özvegy?

ISCHL

Sugárzó nyár, 1914, Péter-Pál napja; végigszáguldunk a Monarchián. Béke, sugárzó kék ég, hullámzó búzatenger: Magyarországon. Nevető Práter: Bécs. Hajóavatás a Dunán: Linz. Polgári céllövő verseny: Graz; Veteránok felvonulása: Innsbruck.

A Víg özvegyet próbálja a zenekar az esti előadásra: Ischl.

Ischl régi kis állomás: távírógép --- Morse papírszalag fut ki a kis gépből, kattog, egyre idegesítőbb ez az üres szobában ---

A tisztviselő kin udvarol a síneknél --- bejön, a gép kattog: pont-vonal-pont, pont, pont-vonal, vonal – a tisztviselő megnézi --- jobban megnézi --- verejtékezni kezd --- kibontja uniformis gallérját --- ő most az inspekciós, tehát ő a főnök --- nyitott gallérral szalad a császári nyaralóba – lehetve megáll a kapuban, a császár szigorúan nézi a rendetlen gallért --- a vasutas átadja a sürgönyt:

Császár: (Schratthoz, ki a nyíló tearózsák előtt áll.) A trónörököszt megölték.

AZ ÓRA JÁR

Úszás: Gloriette-Gasse, *este*. Nagy csend. Az óra jár.

Schratt: Majestät, entschuldigen mich, gelt?

Császár: (hallgat)

Schratt: Emlékezik Felséged? Ebben a fotójben mondta Eduard, hogy az ő látogatása az utolsó chance...

Császár: (hallgat)

Schratt: Heute war doch jenes schreckliche Ultimatum des Grafen Berchtold abgelaufen --- war das alles notwendig? Franz... Majestät, war das wirklich unbedingt notwendig? ---

SZÁZÉVESEK

Az udvar egészen szűk belső élete; százéves vének a százéves császár körül.

Az egészen fiatal Károly trónörökös ijedten körülnéz. Tanítják.

A felfénylő derű most is Schratt, ha belép, még mindig nap-sugarat hoz magával; mindenkivel jóban van, a háziorvossal, komornyikkal, szakáccsal, szárnysegédekkel, testőrökkel, ha megjelenikve jön a hangulat és életkedv. De a császár és a kor menthetetlenül öregszik. Schratt adomákkal traktálja a háziorvost, hogy kora reggel már vidítsa fel a császárt. Kerzl pletykál is vígan.

Egy napon azonban azt mondja a császár komornyikjának: Császár: a háziorvos holnap ne jöjjön. Kicsit rosszul érzem magam.

A CSÁSZÁR HALÁLA

o M.

A Camera az íróasztali lámpát nézi. A lámpa kis kört világít meg. A Camera a császár kezét figyeli: a kéz egy aktán pihen, tartja a tollat, időnként a felső karból jövő alig észrevehető görcs rándul rajta. Kiesik a toll. A császár fejét kezére hajtja.

A Camera a szoba sötétjében arcokat lát meg: Kerzl dr., még egy orvosi feji, a komornyik.

A Camera kisiklik a másik szobába. A családtagok, a trónörökös, Montenuovo. Hallgatnak. Érezni, hogy régóta várnak már így elszórtan a teremben.

A Camera továbbsiklik: külsőbb terem. Ezek a Hofratok. Most nagyon öregek, fogatlanul, beesett szájjal ülnek és néznek a semmibe.

Kinn, messze, egy szobában, a testőrök várószobájában Schratt türelmetlenkedik.

Be akar jutni --- nem engedik --- a főudvarmester szigorú parancsa, hogy senkit nem engedhetnek be.

(Vigyázat párhuzamos akciót érzékeltetni)

A császár felemeli a fejét, nehéz lázban mormolja: Gnädige Frau... Kathi...

Leesik a keze.

Kerzl dr. és Ketterl felemelik ---

Császár: (révületben nézi az aktákat) Még mennyi munkám maradt.

Bekísérik ágyához, lefektetik.

Császár: (halálra váltan) Bitte mich morgen um halb vier Uhr zu wecken. Ich bin mit meiner Arbeit nicht fertig geworden...

Kerzl dr. (kilép a másik szobába. Bizonytalanul, nagyon emberi megrendüléssel) A császár... meghalt...

Mindnyájan feléje fordulnak.

Montenuovo: (kiegyenesedik, megfordul, kilép a Hofratok termében. A szász protokoll száraz ünnepélyességével) „Ő császári és apostoli királyi felsége Ferenc József, ma november 19-én este 9 óra 7 perckor elhunyt.”

A szemek üvegesen néznek rá.

A messzi félhomályos folyosók mélyéről már sietve jön Schratt. Valahogy áttörte a vonalat, két szárnysegéd kíséri,

– sietve magyaráz valamit kedvesen a folyosó testőreinek, hogy ő neki húsz éve szabad bejárása van ide –, hiszen ezt ti is tudjátok gyerekek – kedves bécsi gyerekek –, mondja a testőrök felé siető mentében —- ugye ismertek – hát persze – téged én hoztalak fel Ischlből – ugye —-

Kezében két szál fehér rózsa, izgatott, szinte mű-vidám, még nem tudja, hogy a császár halott.

Az ajtóban Montenuovoba ütközik.

Végigmérik egymást.

A trónörökös meglátja Schrattot; nem veszi észre az ellenséges légkört, szinte ügyetlenségéből lovagiasan karját nyújtja, és lassan bekíséri Schrattot. Többen elfordulnak.

Schratt ezekben a pillanatokban, ahogy megy befelé, érzi meg és fogja fel, hogy a császár halott. A fürge, ideges járás egyre lassúbb, nehezebb lesz; ólommal válik benne az elömlő fájdalom.

A trónörökös megáll vele a halottas ágynál.

Schratt a halott kezébe teszi a két fehér rózsát.

Hátrább húzódik.

o M!

Valaki odahúzza a spanyolfalat. „Gott erhalte...”

(A császári himnusz akkordjai széttörnek és viharos zenei montázssal a dühöngő háborút, mint a továbbszáguldó végzetet érzékeltetjük.

Képi ábrázolásban ez úgy indul, hogy a császár halála utáni reggelen nem ébred fel többé hét udvari főméltóság: a főudvarmester, a főceremónia-mester, stb., stb. Semmi sem történt velük, csak nagyon öregek voltak már és életük értelmé elveszett a császár elmúlásával. Lejárt az óra.

A túléltséget szuggeráljuk ezzel, valamit, aminek el kellett múlnia. Mindenünnen ez a csendes hír – a házakból –: örökre elaludt... örökre elaludt... örökre elaludt...

Ami viszont utána jön, az lavina.

KONYHÁBAN

Schratt visszahúzódik a Gloriettebe. Nem mozdul ki. A konyhában ül Nettivel, behúzódni a kályha mellé, a konyhában jó ilyenkor. A konyha mindig él.

Egyedül Hans a kocsis jár ki a városból Nettihez, hozza a háborús híreket a Standról. Besorozzák a lovakat is, elviszik. Szerencsére Lina már olyan öreg, hogy untauglich lett, így meghagyták neki. Lám mire jó a hűség: Linát háromszor is eladhatta, kicserélhette volna, ménre, csikóra is; nem tette, nem vált meg tőle. Lina megától odatalált mindenhova, annyira ismeri Bécset.

Jön a tavasz, kibuggyan mindenütt a hóvirág s az ibolya.

Schratt felveszi téli nagy kendőjét; az íróasztal fiókjából előveszi a kis ezüst kulcsot.

Szinte lopva szalad a kora tavaszi reggel napfényében a Park rejtett ajtajához. A rigó játszik a kerítésfal tetején, a repkény épp úgy lelóg az ajtó sarkára, mint máskor.

Izgalommal teszi a kulcsot a zárba. a kulcs nem mozdul. Rázza az ajtót, próbálja újra a kulcsot hiába.

Jobban megnézi: kicserélték a zárat.

Fáradtan, öregen, összetörten teszi meg a pár lépést haza.

Schratt: (az öregecske Nettiehez) Beköltözünk a városba, Netti. Még ma. (Mintha álomban körülnézne a szobában.)

Minden maradjon így.

CSIPKEFÜGGÖNY MÖGÖTT

A városi lakás néhány szoba. Ismerjük: szalon zongorával (itt tanított), ebédlő, hálószoba polgári, de félbaldachinos ágygal. A Gloriette csupa üveg, ezüst, világos gobelin, pálma volt. Ez itt télibb: súlyosabb cserépkályha, plüss garnitúrák, nehéz fotójók. Mindkét lakásban ott a császár, Erzsébet és Rudolf képe.

A harmadik emeletről nézünk le a csipkefüggöny mögül. A Kärtner-Ring.

Az összeomlás utcai jelei: üzlet előtti sorban állás, tankok, tumultus, leszakított tisztai parolík – a tisztai rang, amit a császár legjobban féltett.

A KÉP KITÁGUL

o M 5

Az esti takarodó zeneileg megépített víziójával végig a Monarchián:

(l. jegyzet 17) Triesztben lehúzzák a Navarra zászlóját.

Prágában kiürült kaszárnya, részeg katonák öröme.

Tiroliak tépetten hazaérkeznek.

Budapesten egy őszi villában megölik a miniszterelnököt.

A takarodó jajong, egész közel kerül, üres kaszárnya az Alföldön, magyar bakaarc, ő fújja az utolsó takarodót.

Ismét a bécsi utca. Elhagyott kutya, kódorgó gyerekek.

Schratt az ablaknál áll. Figyel. Didereg. Második, sűrűbb csipkefüggönnyet húz be.

Csend. Az óra jár.

Netti újságot hoz be. Schratt valami hírt lát meg Schönbrunnról.

Schratt: megöregedtünk, Netti. (Nézi a régi ruhák szekrényét.) Öltöztess fel. (Kiveszi azt a ruhát, amit a császár a legjobban szeretett.)

Netti: Hová megy Gnädige Frau? El kell, kísérem.

Schratt: Nem. Egyedül akarok menni.

Netti: Akkor hozom a Hansit. Elviszi Gnädige Frau.

Schratt: Lassan öltözik, minden darabot próbál a tükör előtt.

Netti: (Hansival tér vissza. Kétségbeesetten) Gnä' Frau, felszámolták a Standot.

Hans: Az állam autóba ülteti a kocsisokat --- sofőrök leszünk ---

Schratt: Autóba nem ülök.

Hans és Netti tovább tárgyalják a szörnyűséget. Schratt lassan letűnik.

BÚCSÚ SCHÖNBRUNNTÓL

Schönbrunn kapujában óriási festett táblák. Megnyílt! Megnyílt! Múzeum! Angol, francia nyelvű szakértő vezetéssel megtekinthető a park és a császári termek egyaránt. Belépődíj: ---

Schratt: Jegyet vesz és elindul a külföldi turisták mögött.

Cicerone: szokásos banalitásokat mondja: itt látjuk a parkot az ablakból x négyzetkilométer, a Gloriette, stb. Szálguldva rohannak át a termeken, a vezető ügetve magyaráz, Schratt a turisták nyomában.

A császár dolgozószobája --- Schratt megsimogatja a paravánt: „Gott erhalte...”

Cicerone: (rászól) A kiállított tárgyakhoz nyúlni tilos!

BOLYONGÁS A VÉGTELEN SZÉLÉN

Schratt már benn bolyong a városban, tépetten, fáradtan, szinte félálomban.

Becsenget a kapucinus kriptánál.

Kapucinus szerzetes: (kinéz, érezni: ez az örökkévalóság portása) Nincs látogatási idő ---

Schratt: nem akarok bemenni - nem akarok - csak --- (pénzt vesz elő) kérem - (a pénzre ráteszi a kis ezüst kulcsot) kérném, mondjanak egy misét őfelsége a császárért. ---

- FIN -